

Ünite 7: Aydınlanma Aydınlanma Öncesi Avrupa’da Genel Görünüm

Yasaklara rağmen bilim ve felsefe alanında gelişim görülür. Newton Devrimi (1643-1720) etkisini hissettirmeye başlar. Kilise ve krallık kendini yenilemeye çalışmaktadır. Teknolojik gelişmeler (doküma ve hasat makineleri, buharlı lokomotif ve gemiler, telgraf, paraşüt, otomobil) yavaş ama istikrarlı bir şekilde gündelik hayata karışmaya başlar. Krallıkların mutlakıyeti ve savaşlar devam etmekte; ekonomik zorluklar ve savaşlardan bıkmış halk doğrudan politikayla daha çok ilgilenmeye başlar.

Krallıklarla yönetilen Avrupa’da sömürgecilik hız kazanır. Sömürülen kaynaklar Ruhban sınıfını, işverenleri ve toprak sahibi asilleri zengin etse de halk açlık, kuraklık, salgın hastalıklardan kırıılır. İmtiyazlı üst tabakanın gücü arttıkça, halkın nefreti de artar. İngiltere’de kralın yetkilerini sınırlandıran iki devrim gerçekleşir ve ekonomik konularda kararlar alan bir parlamento kurulur.

Avrupa’nın yükselen güçlerinden biri Prusya Krallığı ve Rusya İmparatorluğudur. Kral Friedrich Wilhelm tarım ve sanayi alanındaki başarılarıyla modern Almanya’nın temelini atar. Oğlu II. Friedrich disiplin tutkunu bir kraldır ve ordusunu tümüyle yenileyip, tam bir askeri yönetim kurar.

18. yüzyılda şehirler çok fazla kalabalıklaşmıştır; iktidar ve güç odağı olan bu büyük şehirlerde zengin ve nüfuzlu insanlar refah içinde yaşar. Orta tabaka bile hiçbir gelecek güvencesi olmadan yaşamaya çalışır. Örneğin İngiltere’de tarım fiyatları otuz yıllık zaman diliminde %25’i artmıştır ve nedeni kıymet kazanan tahıllardır. Halk yaşam mücadelesi içindedir; ortalama bir vatandaş, bütçesinin %50’sini ekmeğe ayırmak durumundadır, yani iyi beslenememektedir.

Burjuvazi gittikçe güçlenmiş ve aristokratlar ve burjuvalar karşılıklı olarak birbirine güvenmemektedir. Din ve gelenekleri baskısıyla kadın 2. Sınıf insan muamelesi görmektedir. Merkantilist ekonomi sayesinde ticaret, tarım ve sanayi büyür.

Sanat ve kültür dünyası soyluların ve kralların himayesinde gelişir. Sanatta form olgusu düşünsel ve eleştirel bir konu olarak ortaya çıkar. Resimde kent ve kır hayatından kesitler gibi konular daha çok öne çıkmaktadır. Erotizm resim sanatında daha özgürleşir.

Müzikte Barok sanatı baskındır. Saray ve kiliselerde oda müziği, opera konserleri düzenlenir. Bunlar klasik müzik ve operanın günümüzde de önemli eserleridir.

Sanatın her alanına ve kitaba ilgi artar. Kent sanatı çoğunluktadır. Litografi keşfedilir.

Milyonlarca Avrupalı sömürgelere göç etmeye başlar. Bu kapitalizmin temellerini güçlendirir. Sömürgecilik beraberinde köleliği de getirir. Toplamda 10 milyon zenci köle yapılır. Köle avlamak için özel birlikler vardır. Kölelerin çoğu uzun yolculuklarda telef olmuştur.

Felsefe, Bilim İktisat ve Teknoloji

17. yüzyıl filozofu Descartes’in rasyonalist fikirleri önce Fransa’da daha sonra tüm Avrupa’da aydınlanma düşüncesini başlatsa da, İngiliz düşünür ve bilim adamlarının katkısı çok daha büyüktür. Isaac Newton (1643-1727) Evrensel çekim yasasının, hareket ve optik yasalarının, türev ve integralin kâşifi olarak düşünce tarihinde çok önemlidir. Felsefenin konusu ona göre metafizik değil, doğa olayları ve bunların açıklanması olmalıdır.

Liberalizmin öncü filozoflarından John Locke (1632 -1704) halkla kral arasında güven ilişkisi olması gerektiğini ve kralların mutlak otoriteler olamayacağını ve aklın insan hayatına yön verebileceğini söyleyerek İngiliz ve Fransız devrimlerine yön vermiştir.

Transız düşünür François Quesnay (1694 -1704) "Ekonomik Tablo" isimli eserinde ekonomiyi makro düzeyde incelemiştir. İngiliz filozof Adam Smith (1723 - 1790) ise sermayeci bakışla devletçi yatırımlardan çok bireysel yatırımlara önem verilmesi gerektiğini savunur. Smith’e göre sermaye birikimleri rekabeti arttıracaktır.

18. yüzyıl pek çok teknik ve teknolojik gelişmeleri de beraberinde getirir. Bu gelişmeler tarımı öne çıkarmaktadır. Öne çıkan tarımla beraber kırsaldan kente göç başlar. Sermaye sahipleri verimli topraklara sahip olup, köylünün emeklerini sömürmeye de başlar. Tarım sektöründeki kredi ihtiyacı mevduat hesaplı bankaların doğmasına vesile olacaktır. Pek çok banka çeşidi özel sektör tarafından kurulur ve zamanla kuruldukları ülkelerde siyasal işlevler de

yüklenirler.

Bazı bilim dalları ilk kez bu yüzyılda ortaya çıkmıştır. Evrim ve genetik konusunda yaptığı çalışmalarla tanınan Fransız botanikçi Jean-Baptiste Lamarck (1744 -1829) ilk kez bitkileri sınıflandırır. Ünlü kimyacı Antoine- Laurent de Lavoisier (1743 - 1794) modern kimyanın kurucularından kabul edilir. İtalyan bilgin Luigi Galvani, (1737-1798), kimyasal yolla elektrik elde edilebileceğini keşfetmiştir. İtalyan fizikçi Alessandro Giuseppe Antonio Anastasio Volta (1745-1827) ilk volta pilini yapar. Buharlı makine yapılır. Makine, mekanik ve inşaat mühendisliği gelişir. 1769'da hidrolik dokuma makinesi yapılır; 1776'da James Watt buharlı makineyi yapar.

18. yüzyılda ticaretin büyümesi, deniz taşımacılığındaki gelişmeler, bilimsel buluşların getirdiği yeni teknikler Sanayi Devrimi'ni hazırlayan etmenlerdendir. Sömürgeciliği, denizasıırı taşımacılıktaki başarısı ve ülkedeki sermaye birikimi; dokuma tezgâhlarını, buharlı makineleri, demir-çelik ürünlerini ve kok kömürünü kullanan İngiltere'yi bu konuda birinci yapmıştır. Bu devrim tarım toplumunu sanayi toplumlarına çeviren radikal değişiklikler olarak da adlandırılabilir. Kentlerde toplumsal tabakalar belirginleşir, geniş kapsamlı iş hukuku yasaları düzenlenir. Bu gelişmelerin sonucu olarak 1807'de İngiltere'de kölelik tamamen yasaklanır.

Düşüncelerin Evrimi ve Bilimin Işığında Aydınlanma

Aydınlanma mutlakıyete tepki olarak doğan siyasal ve toplumsal bir harekettir. Hem felsefi hem de bilimsel gelişmelerin Rousseau, Diderot, Voltaire gibi düşünürleri ve ifade özgürlüğü, laiklik ve ilerici birçok düşüncüyü geliştirdiği bir dönemdir.

Bordeaux aslilerinden olan, bağıcılık ve şarapçılıkla da uğraşan Fransız Montesquieu (1699 -1755) "Kanunların Ruhunu" adlı kitabında kuvvetler ayrılığı ilkesini ortaya atar ve despotizm, monarşi ve demokrasi gibi üç temel yönetim şeklini inceler.

Jean-Jacques Rousseau (1712 -1778) ise "Toplumsal Sözleşme" adlı eserinde demokratik devleti, "Emile" adlı eserinde ise eğitimin insan hayatındaki yeri ve önemini incelemiştir. Rousseau "İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı" adlı kitabında da mülkiyet kavramını incelemiş, hatta bazı yerlerinde kendinden sonraki modern toplandan da eleştirmiştir.

Belirli bir öğretisi olmayan, bununla birlikte etkili ve zeki, maceracı, rahatına düşkün, ticaretle de uğraşmayı seven bir düşünür olan

Voltaire (1694 -1778) insanların kişisel inançlarının toplum gelişimini engellememesi gerektiğini ve ruhban sınıfının imtiyazlarının bu gelişim önünde bir engel teşkil ettiğini cesaretle savunmuştur. Toplumsal hoşgörüyü, temelsiz inançlardan kurtulmayı ve bilgiye güven duyulmasının gerekliliğini desteklemiştir.

Ansiklopedinin kurucusu olan Diderot (1713 1784) ise matematikçi ve düşünür dostu d'Alembert'le birlikte olağanüstü bir çabayla bilgiler belgeler toplayarak 1751'de ansiklopedinin ilk cildini yayınlar. Materyalist ve ateist olmasıyla tanınan Diderot, ansiklopedide bilimin önemi ve doğaüstü önyargılardan kurtulma gibi ilerici düşüncelerini öne çıkarmıştır. Eseri dönemin en çok okunan eserlerindendir. Rousseau da, Voltaire de, Diderot da anlatı türünde edebi eserler vermişlerdir.

Bu dönem okuma yazma oranının yükselmesi; sansüre rağmen kitapların basılıp, geniş kitlelere ulaştırılması; ortaya çıkan düşüncelerin mutlakıyet rejimlerine karşı bilinçli bir muhalefete dönüşmesi açısından önemli bir dönemdir.

Bu dönemde ayrıca birçok yayınevi, kitabevi ve matbaa kurulmuştur. Kitapların dışında yüzlerce süreli yayın da bu dönemde ortaya çıkar. Bu gelişmelerin ışığında telif yasaları da oluşmaya başlar. Sansürlere rağmen edebiyat, tıp, tarım gibi alanlarda dergiler basılır.

Fransız Devrimi

Aydınlanma hareketi çoğu tarihçinin yakın çağa giriş olarak gördüğü olaylardan olan Fransız Devrimi ile vücut bulur. Kral XVI. Louis yönetiminin baskıcı rejimi, halkın aklıktan kırılmasına rağmen sarayın savruk ve müsrif tavrı ve burjuvazinin devrim isteyen Millet Meclisi'ne olan desteği gibi durumların bir araya gelmesi Fransız Devrimi'ni tetikleyen en önemli faktörlerdir. Devrimin eşitlikçi ve özgürlükçü düşünceleri ve bunları insan hayatının temel unsurları olarak tanımlaması devrimi ulusal bir hareket olmaktan çıkarmış, bütün insanlığı etkileyen bir evrensel hareket yapmıştır.

Devrimin olaylar dizisi şu şekilde gerçekleşir:

5 Mayıs 1789 Genel Meclis'te soylu ve ruhbanların iki oyuna karşı çıkan halkın temsilcileri kendilerini Millet Meclisi ilan ederler.

13 Temmuz 1789 Paris belediye binası ele geçirilir; ertesi gün Bastille Hapishanesi yıkılır.

26 Ağustos 1789 - İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi kabul edilir. Sonraki Büyük Korku denilen süreçte aristokratların kendilerine zarar vereceğinden korkan halk aristokratların malikânelerine ve Versailles Saray'ına saldırırlar.

10 Ağustos 1792 - İsyancılar Tuileries Sarayına saldırır ve Paris'te devrimci bir hükümet kurulur.

21 Ocak 1793 - Kral ve kraliçe tutuklanır ve idam edilir.

4 Ekim 1797 - Güç dengeleri ve yönetim devamlı değişmekte, liderler ardı ardına giyotine yollanmakta ama isyanlar bir türlü bastırılamazken İtalya kahramanı General Napolyon Bonaparte meclisi fesheder ve ülkeye barışı getirir.

Bu dönemdeki siyasi gruplardan en bilineni Robespierre'in öncülüğündeki Jakobenlerdir ve ayaküstü oluşturdıkları mahkemelerde bir yıl süreyle birçok insanı giyotine yollamışlar, ülkede terör estirmişlerdir. Hâkimiyetleri kendilerinin de giyotine gitmesiyle son bulmuştur. Jakobenlerin aşırı kanadına Montanyar denir. Jakobenlerin en büyük muhalif grupları da Jirodenlerdir. Jirodenler burjuvaziye yakındır ve kralı temsil ederler. Ayrıca serfler ve işçilerden oluşan Baldırıçplaklar da ihtilalci halkı temsil etmektedir. Parisli Baldırıçplaklar 2 - 7 Eylül tarihleri arasında ihtilalci psikozuyla aristokratları temizlemek amacıyla hapishanelere ve hastanelere saldırırlar. Katliamda 1300'ün üzerinde insan öldürülür. Bunların içinde, aristokratlar, birçok tutuldu papaz, rahip, mahkûm ve hasta bulunmaktadır.

Camille Desmoulins öncülüğündeki Revolutions De Paris gazetesi dönemin radikal cumhuriyetçi ve kilise karşıtı haftalık bir gazetedir. Bastille Hapishanesi baskınında insanları galeyana getirme konusunda büyük rol oynamıştır. Fransız Devrimi ile liberal demokrasinin temelleri atılmış, feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinin önemli bir olgusudur. Eşitlik, demokrasi, insan hakları ve özgürlük konularında getirdiği yenilikler tarihin akışını değiştirmiştir. Sanatta da artık eski konulardan uzaklaşmış devrim konulu eserler verilmeye başlanmıştır. Siyasal gazetecilik başlar, yeni siyasi figürler ve siyasal söylemler ortaya çıkar. Modernliğe atılan ilk adımdır.

Avrupa'da Aydınlanma

18. yüzyılda Avrupa'nın ortak dili Fransızca olmuştur. Almanya'da, Prusya'da, İsveç'te Hollanda'da düşünürler, sanatçılar ve filozoflar Fransızca öğrenir, Fransız kültüründen inanılmaz boyutlarda etkilenmişlerdir. Fransızca hegemonyası 20. Yüzyılın ortalarına kadar sürmüştür, plastik sanatlarda, edebiyatta ve felsefede Fransız tarzı başı çekmiştir.

Almanya is özellikle edebiyat ve müzikte Avrupa'ya yol gösterici özelliktedir. Goethe ve Schiller "Sturm und Drang" (Duygu ve Çoşku) edebiyat akımının başını çeker. Alman yerel ve etnik milliyetçiliğini beraberinde getirir. Goethe "Faust", "Werther'in Acıları" gibi eserleriyle, Johann Christoph Friedrich von Schiller (1759- 1805) ise romantik şiirleriyle tanınır.

İdealist ve aydınlanma Emmanuel Kant'ın (1724-1804) da felsefe tarihinde yeri büyüktür. Kant'a göre eleştiri, sistemli düşünmek, bilgiyi rasyonellikle yorumlamak, bilginin rasyonel kapasitesinin sınırlarına varmaktır. Baskısız ve özgür düşünceye inanır. Ayrıca Alman filozof, Alexander G. Baumgarten (1714 -1762) duyuşal bilginin bilimi olarak estetik bilimini ortaya koymuştur.

İtalya fakir bir tarım ülkesidir ama Rönesans geleneği sayesinde hala etkilidir. İspanya ise durum 16. Yüzyılın aksine her konuda kötüye gitmektedir.

Rusya'da Büyük Petro (Deli Petro) sayesinde aydınlanma oldukça etkili olmuştur. Avrupa hayranı olan I. Petro tutucu Ortodoks kilisesine karşı çıkarak ülkesini bir Avrupa ülkesine dönüştürmüştür.

Sanatta Yeni Bir Yapılanma: Barok Anlatım

Dönemin baskın stili olan barok stilinde güzellik, göz alıcılık, gösteriş, görkem ve abartılı biçimcilik öne çıkar. Mimari başta olmak üzere pek çok sanat dalında etkilidir.

Ayrıca bu yüzyıl büyük bestecilerin yüzyılıdır. Johann Sebastian Bach başta olmak üzere Vivaldi, Scarlatti, Telemann, Haendel gibi bestecilerle armoni bilgisinde büyük bir gelişim yaşanmış, melodiye ağırlık verilmiş ve ayrıntılı

süslemelerle zenginleşmiştir.

Bunlardan Johann Sebastian Bach (1685-1750) Almanya dışına hiç çıkmadığı halde Avrupa müziklerinin güzel yanlarını dehasıyla birleştirmiş ve sonrasındaki her çağın müziğine yön vermiş bir sanatçıdır.

İtalya'da ise Vivaldi (1678-1741) doğa olaylarını müziğe çevirmesiyle, Antonio Giacomo Stradivari, (1644- 1737) kısaca Stradivarius ise yaylı çalgı yapımındaki ustalığıyla deha olarak kabul görmüşlerdir.

W.A. Mozart, J. Haydn'ın ve Beethoven müzikte Barok dönem sonrası klasik dönemin en önemli isimleridir. Bu dönemde müzik sadece soyluların değil halkın da ilgilenebildiği bir hal almıştır. Opera, sonat, senfoni gibi türler büyük gelişimler gösterir. Bu isimlerden özellikle Mozart'ın dehası inanılmazdır. Eleştirmenler Mozart'ın insan doğasını kendi tarzınca dile getirdiğini belirtirler.

Amerika Birleşik Devletlerinin Doğuşu

İngiltere'den gelen göçmenler 1607'de ilk ticaret kolonisini Virginia'da kurarlar ve İngiltere Krallığı'na bağlı 13 Koloni oluştururlar. Bu insanlar İngiltere devrimlerinden etkilenmiş, liberal görüşlü bir halktır.

İngiltere, yenedünyanın geniş olanaklarıyla zenginleşen kolonilere 1764 yılında Şeker Kanunu Vergisi; 1765'de Damga Pulu Vergisi koyar. 1773'de Çay İhracatı Tekelinin kolonilerden alınması kararı ve 1774 yılında Boston Liman Kanunuyla limanı ticarete kapatması kolonilerde İngiltere'ye duyulan güveni bitirir ve isyan noktasına taşır.

Vergiler ve baskılara karşı örgütlenen halk 1776 Virginia Kongresi'nde Thomas Jefferson'n kaleme aldığı Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi yayınlanır. George Washington komutasındaki kolon güçleri 6 yıl sonra İngiltere'yi yener ve 1789'da anayasası tamamlanarak ülke kurulur. George Washington ilk devlet başkanı olur.

1492'de keşfedildiğinden beri beyaz adam kıtanın önce altın ve gümüşüne, daha sonra bereketli topraklarına sahip olmaya çalışmıştır. Kuzey Amerika'daki yerli halk direnmeye çalışsa da Avrupalıların acımasız kültürüne yenik düşmüş, ya onlar gibi olmak ya da yok olmak arasında seçim yapmak zorunda kalmışlardır. Büyük katliamlardan sonra yerli halkın kültürü silinmeye yüz tutmuştur ama gelen Avrupalılar da Avrupalı kimliklerinden sıyrılıp az da olsa yerlilerin de etkilediği Amerikalı olmuşlardır. Güney Amerika'da ise yerli halk Avrupalıların egemenliğinde ama kendi kültürlerine de bağlı kalabilmişler, 300 yıl sonra Simon Bolivar (1783 -1830) öncülüğünde özgürlüklerine kavuşmuşlardır.